

İspanya’da Sağ Siyasetin Dönüşümü: Franco’dan Merkeze, Merkezden Vox’a

The Transformation of Right-Wing Politics in Spain: From Franco to the Center, From the Center to Vox

Celal Oral ÖZDEMİR^{ID}

Öz

İspanya’da 1936-1939 yılları arasında yaşanan İç Savaş’ın ardından, İspanyol milliyetçiliğini ve Katolik inancı merkeze alan bir diktatörlük rejimi kurulmuştur. “Franco rejimi” olarak anılan bu dönem, 1977 yılında yapılan seçimler ve 1978 yılında kabul edilen anayasayla sona ermiştir. Demokratikleşme sürecinde İspanya sağının en büyük partisi olan UCD ve başbakanı Adolfo Suárez ile Kral I. Juan Carlos kurucu rol oynamıştır. Siyaseti merkezde toplayan yeni sistem, merkez sağ partilerle merkez sol parti arasındaki ideolojik ayrımı silikleştirmiştir. Ancak yine de Franco’nun İspanya sağına bıraktığı kötü miras, İspanya sağını bir süre iktidardan uzak tutmuş, 1982-1996 yılları arasında ülkenin merkez sol parti PSOE tarafından yönetilmesine neden olmuştur. 1996 sonrasında ise sağ ve sol siyaset daha dengeli hale gelmiş, iki büyük parti birbirinin devamı niteliğinde politikalar uygulayarak 2008’e kadar büyüyen bir İspanya inşa etmiştir. Bu çalışma İspanya siyasetinde yaşanan üç büyük krizin, aşırı sağ ve sol partilerin güç kazanmasına neden olduğunu iddia etmektedir. Bu krizlerden ilki 2008 yılından itibaren İspanya’da etkileri görülen ekonomik kriz, ikincisi 2017 bağımsızlık referandumuyla en üst seviyeye çıkan Katalan krizi ve üçüncü olarak da merkez sağ parti olan PP’nin içine girdiği yolsuzluk krizidir. Bu çalışmanın amacı, Franco döneminde Katolik İspanyol milliyetçiliği üzerine inşa edilen sağ siyasetin, demokratikleşme sürecinde İspanya yurttaşlığı temelinde nasıl liberal bir sağ kimliğe dönüştüğünü analiz etmek ve 1977-2008 arasında merkezde toplanan siyasetin yaşanan üç krizle nasıl uçlara kaydığını incelemektir. **Anahtar Kelimeler:** İspanya, Sağ Siyaset, Franco, PP, Vox.

Abstract

Following the Civil War in Spain between 1936 and 1939, a dictatorial regime based on Spanish nationalism and the Catholic faith was established. This period, known as the Franco regime, ended with the elections held in 1977 and the constitution adopted in 1978. In the democratization process,

* Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, coralozdemir1@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4287-1061.

How to cite this article/Atıf için: Özdemir, C. O. (2025). İspanya’da Sağ Siyasetin Dönüşümü: Franco’dan Merkeze, Merkezden Vox’a. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 13(Özel Sayı), e205-228. DOI: 10.14782/marmarasbd.1679382

UCD, the largest party of the Spanish right, and its prime minister Adolfo Suárez and King Juan Carlos I played a founding role. The new system, which centralized politics, blurred the ideological distinction between center-right parties and center-left parties. Nevertheless, the bad legacy Franco left to the Spanish right kept it out of power for a while; the country was governed by the center-left party PSOE between 1982 and 1996. After 1996, right and left politics became more balanced, and the two major parties implemented successive policies and built a growing Spain until 2008. This study argues that three major crises in Spanish politics led to the rise of far right and left-wing parties. The first of these crises is the economic crisis that has affected Spain since 2008, the second is the Catalan crisis that reached its peak with the 2017 independence referendum, and the third is the corruption crisis that the center-right party, the PP, has entered into. The aim of this study is to analyze how right-wing politics, which was built on Spanish Catholic nationalism during the Franco era, transformed into a liberal right-wing identity on the basis of Spanish citizenship during the democratization process and to examine how the politics that gathered in the center between 1977 and 2008 shifted to the extremes with the three crises.

Keywords: Spain, Right-Wing Politics, Franco, PP, Vox.

1. Giriş

Kıta Avrupa'sının güneybatı ucunda bulunan İspanya'da demokratik kurumların inşası ve siyasi partilerin özgür seçimlerdeki rekabetleri, diğer Avrupa ülkelerine nazaran daha geç bir dönemde başlamıştır. 1936-1939 yılları arasındaki iç savaş sonrasında kurulan Franco diktatörlüğü İspanya siyasetinin demokratikleşmesini yüzyılın son çeyreğine kadar geciktirmiştir. Bu dönemde çıkarılan temel yasalarla (*leyes fundamentales*) hem Franco rejimi kendi kurum ve kurallarını yerleştirmiş hem de İspanya sağının köşe taşlarını belirlemiştir. Franco rejiminin yıkılmasının ardından yapılmaya başlanan seçimler ve kabul edilen Anayasayla İspanya'da yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde Franco diktatörlüğünün aşırılıklarına dönük korkuların da etkisiyle ülkede siyasetin merkeze toplanması hedeflenmiştir. Uluslararası konjonktürün ruhuna uygun biçimde İspanya'da da merkezileşme, neoliberal politikalar çevresinde gerçekleşmiştir. Franco rejiminde çok partili sistemin oluşmasına izin verilmezken, demokratik dönemde siyasetin merkezden uçlara yayılmasını önlemeyi hedefleyen, iki partili sistemi oluşturacak seçim yasaları kabul edilmiştir. Merkez sağ ve merkez sol partilerden oluşan iki partili sistem, İspanya'daki sağ ve sol siyaset arasındaki ideolojik farklılığı olabildiğince silikleştirmiştir. Birbirlerine benzer politikalar uygulayan partiler, 2008 yılına kadar ülkenin ekonomik ve siyasal gelişiminde önemli rol oynamıştır. Ancak İspanya'nın 2008 ekonomi krizinin etkilerini diğer birçok devlete göre daha derinden yaşaması, 2008'e kadar olan ekonomik ve siyasal gelişimin sağlam temellere dayanmadığını ortaya çıkarmıştır. Nitekim ekonomik krizle başlayan, Katalan siyasetindeki gelişmeler ve merkez sağ siyasetin temsilcisi olan PP'nin (Partido Popular/Halk Partisi) de dahil olduğu yolsuzluk kriziyle devam eden süreçte, İspanya'da aşırı sağ partiler ve görüşler yeniden yükselişe geçmiştir.

Bu çalışma İspanya sağ siyasetindeki aşırılaşma-merkezileşme döngüsünü, yaklaşık 85 yıllık bir zaman dilimi içerisinde, tarihsel kurumsalcılık metodolojisiyle incelemeyi hedeflemektedir. Çalışmada, İç Savaş'tan 2020'li yıllara kadar geçen sürede İspanya sağ siyasetinin, başta siyasi partiler olmak üzere, kurumlarının oluşumları, dönüşümleri ve süreklilikleri, sol siyasetin

kurumlarıyla karşılaştırmalı olarak ele alınacak; takip ettiği patikalar ve karşılaştığı kritik kavşaklar tespit edilecektir. Tarihsel momentlere dair bu tespitler üzerinden, Franco dönemindeki aşırı sağ siyasetin demokratik dönemde merkezileştiği; 2008 ekonomik krizi, 2017 Katalan krizi ve PP'nin yolsuzluk krizinden oluşan üç krizle birlikte 2010'lu yıllarda yeniden aşırılaştığı iddia edilecektir. Böylelikle dünyanın birçok yerinde yeniden aşırılaşıma eğiliminde olan sağ siyasetin İspanya örneğinin derinlemesine bir analizi sunulacaktır.

Çalışma iddiasını dört bölümde tartışmaktadır. İlk bölümde Franco dönemine odaklanarak, sağ siyasetin falanjist formunun niteliklerini tespit etmeyi ve sonraki dönemlerde siyasetin merkezleşmesinin tarihsel arka planını sunmayı hedeflemektedir. İkinci bölümde kritik kavşak olması bakımından demokratikleşme sürecinde siyasi parti ve aktörlerin aldıkları inisiyatifler ve yaşadıkları kurumsal dönüşümler incelenecektir. Siyasetin merkezileştiği 1980 sonrası dönemi incelemeyi hedefleyen üçüncü bölümde ise, ülkenin neoliberal bir hatta yerleştiği iddiası savunulacak, siyasi partilerin ideolojik farklılıklarını, siyasetin merkezleşmesi ve neoliberalleşmesi amacıyla silikleştirdikleri savunulacaktır. Çalışmanın son bölümünde ise İspanya siyasetinin girdiği üç krizin aşırı sağ siyasetin büyümesine alan açtığı iddia edilecektir. Bu krizlerden ilki, olan 2008 ekonomi kriziyle beraber, İspanya siyasetinin girdiği neoliberal politikalarla desteklenen demokrasi patikasının güçsüz arka planının ortaya çıktığı iddiası, İspanya siyasetinde aşırılıklara yeniden alan açtığı iddiasıyla birlikte tartışılacaktır. İkinci kriz olarak Katalonya'daki gayri resmi bağımsızlık referandumu ele alınacak ve Katalan milliyetçiliğinin olduğu kadar İspanya milliyetçiliğinin de bu olay sonrasında aşırılaştığı öne sürülecektir. Son olarak da merkez sağ siyasetin karıştığı yolsuzluk davasının zaten güçlenmekte olan aşırı sağ siyaset karşısında merkez sağ siyasetin gerilemesini hızlandırdığı savunulacaktır. Bu üç büyük krizin İspanya sağını merkezden yeniden uçlara taşıdığı iddia edilecektir.

2. Franco Döneminde İspanya Sağının Köşe Taşlarını Oluşturan Temel Yasalar

İspanya, 1930'lu yıllarda Avrupa'da faşist dalga yükselmişken, ikinci kez cumhuriyet rejimine geçmeyi denemiştir. 1873-1874 yılları arasında iki yıldan kısa süren birinci cumhuriyet deneyimi gibi İspanya İkinci Cumhuriyeti'nin de ömrü uzun olmamıştır. 1931 yılında ilan edilen Cumhuriyet, öncekinden farklı olarak, hazırladığı anayasayı yürürlüğe sokabilmiştir. Ancak Sosyalist cumhuriyetçilerin *iki kara yıl (bienio negro)* olarak andığı 1931-1933 yılları arasında, anayasada yer alan toprak reformu başta olmak üzere birçok dönüşüm hayata geçirilememiştir. Dahası toprak reformunu fiilen uygulama kararı alan Tarım İşçileri Federasyonu gibi gruplar, 1936'da başlayacak ve Cumhuriyet rejimini fiilen askıya alacak olan İspanya İç Savaşı'nın fitilini ateşlemişlerdir. Sosyalistlerin ve cumhuriyetçilerin kimi zaman toprak reformu için yaptığı girişimler kimi zamansa işçi haklarının iyileştirmesi için aldığı grev kararları, monarşi yanlılarının tepkisini çekmiş ve Cumhuriyetçilerle Monarşistlerin karşı karşıya gelmesi ülkedeki sosyal hareketliliği artırmıştır. 1934 yılında maden işçilerinin başlattığı grev ve meydan işgalleri Asturias Komünü ya da Devrimi olarak anılacak bir deneyimin yaşatmıştır. Aynı zamanda karşı devrimcilerin de ilk büyük karşı hamlesini beraberinde getirmiştir. Bu kalkışmayı bastırmak için

harekete geçen Ordu'nun komutanı General Franco, bu görevinde başarılı olduktan sonra Kanarya Adaları'na tayin edilerek İspanya'nın anakaradaki topraklarından uzaklaştırılmıştır. Ancak 1936 yılında yapılan seçimlerde Monarşist sağ blokun yenilgisinin ardından, tekrar anakaraya gelen ve darbe girişiminde bulunan Franco, İspanya'da yaklaşık üç yıl sürecek bir iç savaşı da başlatmıştır.

1936-1939 yılları arasında yaşanan İspanya İç Savaşı, Monarşist sağ siyasetin savunucusu General Franco'nun komutasındaki askerlerin zaferiyle sonuçlanmıştır. Bu sonuçla beraber İspanya'da Franco Rejimi olarak anılacak bir diktatörlük dönemi başlamıştır. Böylece İspanya, 20. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Avrupa'da hâkim olan diktatörlükler kervanına katılmıştır. Franco, kendisini başbakan ilan ettiği 30 Ocak 1938'den meclisin yeniden açılmasına izin verdiği 1942 yılına kadar geçen sürede, kuracağı diktatörlük rejiminin temellerini oluşturmuştur. Bu dönemde İspanya'yı, Avrupalı birçok devletin taraf olduğu İkinci Dünya Savaşı'ndan da uzak tutmuştur. Savaşa katılmayarak zaten Avrupa siyasal tarihinden ayrışan İspanya, Huntington (1993)'un ikinci demokrasi dalgası olarak andığı, İtalya, Almanya gibi Avrupa'nın başat diktatörlüklerinin yıkıldığı savaş sonrası dönemde de demokratikleşme süreçlerine de katılmamış ve 20. yüzyıl Avrupa tarihi anlatısının dışında kalmayı sürdürmüştür. 1945 sonrası Avrupa siyasetinde demokrasi en önemli meşruiyet kaynağı haline gelirken (Sartori, 2014, ss. 18-19), Franco diktatörlüğü, İspanya'yı demokratikleşme dalgasının dışında bırakmış ve ülkenin siyasi tarihini Avrupa siyasi tarihinden ayırmıştır.

Franco rejiminin 1938 yılından 1967 yılına kadar geçen 29 yıllık sürede çıkardığı yedi temel yasa, rejiminin niteliğini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca bu yasalar, Katolik, gelenekçi unsurların köşe taşlarını da belirleyerek (Casanova, 1983, s. 950) İspanya'da sağ siyasetin çerçevesini oluşturmuştur. İlk olarak 1938 yılında çıkardığı İş Kanunu'yla (Leyes Fundamentales, 1938) ülkedeki işçi sınıfının zaten sınırlı olan haklarını iyiden iyiye ellerinden almıştır. Henüz İç Savaş bile sona ermemişken, grev yapmayı yasaklayan, sendikal faaliyetlere ancak devletle birlikte yürütülmek koşuluyla izin veren bu yasa, yeni dönemde hem işçi sınıfına karşı Franco'nun tavrını göstermesi hem de devlete yüklenen müdahaleci rolü göstermesi bakımından önemlidir. Franco, 1939 yılında İç Savaş sona erdikten ve resmen devlet başkanı olduktan sonra bir süre daha meclisin açılmasına olanak tanıyan gerekli düzenlemeleri yapmadan ülkeyi yönetmiştir. İç Savaş sonrası çıkardığı ilk temel yasa olan 1942 yasası (Leyes Fundamentales, 1942) rejimin kendine meşruiyet sağlama girişimi olarak değerlendirilebilir. Bu temel yasayla İspanyollar Meclisi (*Cortes Españoles*) adıyla bir meclis kurulması karara bağlanmıştır. II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği ve demokratikleşme dalgasının henüz başlamadığı bir dönemde İspanya'da meclisin açılması başta demokrasi için önemli bir adım gibi görünse de bu meclisin yapısının eşit yurttaşlık ilkesiyle uyumadığını ve yetkisinin çok kısıtlı olduğunu söylemek gerekmektedir. Zira meclisin üyeleri, belediye başkanları, rektörler, meslek odası başkanları gibi mesleki ya da toplumsal statüye dayalı görevlerden seçilmiş/atanmış kişilerden oluşmuştur. Ayrıca bu meclisin yasa önerme yetkisi olmakla beraber hükümeti denetleme yetkisinin olmaması da Franco rejimini tanımlar niteliktedir.

İkinci Dünya Savaşının bittiği 1945 yılı Franco rejimi için de önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu sene, biri İspanya toplumsal yapısına, öteki rejimin meşruiyet kaynağına ilişkin iki temel yasa çıkarılmıştır. 17 Temmuz'da çıkarılan temel yasa, aslında adından da anlaşılacağı üzere İspanyolların yasasını (*Fuero de Españoles*) belirlemiş; onların ödev ve görevlerini tanımlamıştır. İspanyolların ifade özgürlüğüne sahip olduğu belirtilmiş ama aynı zamanda yurttaşların dininin Katolik olduğunu da tanımlamış ve ülkede diğer dinlerin faaliyet göstermesini kısıtlamıştır. Bu dinin emirleri uyarınca sadece bir kere evlenebilmelerine izin verilmiş ve boşanmaları yasaklanmıştır. Dolayısıyla rejim laikliği tam anlamıyla reddetmiş ve demokratik olmayan bir Katolik Hristiyan anlayışı ülkede hâkim kılmıştır (Leyes Fundamentales, 1945a). 22 Kasım'da çıkarılan Ulusal Referandum Yasası (*Ley del Referéndum Nacional*) ise 1942 yılındaki kaygıyla paraleldir; rejimin tüm otoriter yapısına karşın demokratik bir meşruiyet zemini kazandırmayı hedeflemektedir. 21 yaş üstü tüm yurttaşların oy kullanacağı referandumlarla önemli bazı konularda halkın görüşüne başvurulması kararlaştırılmıştır (Leyes Fundamentales, 1945b). Nitekim bundan sonraki temel yasalar da bu metotla kabul edilmiştir.

Beşinci temel yasa Avrupa'da diktatörlüklerin yıkıldığı dönemde, 1947 yılında, dönemin ruhuna uygun olarak, referandumla kabul edilmiştir. Yaklaşık %90 oy oranıyla kabul edilen bu yasa, İspanya'yı "Katolik, sosyal ve temsili monarşi" olarak tanımlamış, Franco'ya ömür boyu başkanlık ve Kral atama yetkisi vermiştir (Leyes Fundamentales, 1947). Bu yetkisini Franco, 1969 yılında Juan Carlos'u veliaht ilan ederek kullanmıştır. Nitekim Franco'nun ölümünden sonra da Juan Carlos tahta çıkmıştır. 1958 ve 1966 (Leyes Fundamentales 1958; Leyes Fundamentales, 1966) yıllarında çıkarılan son iki temel yasa da referandumla yüksek oylarla kabul edilmiştir. Hatta 1966'da çıkarılan yasada bu oran %98'e ulaşmıştır. Ancak buna karşın devlet yapısında yapılması ön görülen bazı değişikliklerle Falanjist Parti'yi tek parti olarak kabul eden yasalar, uygulama aşamasında pek etkili olmamıştır (Özdemir, 2021).

Franco rejiminin son yıllarında hem dünya piyasalarında yaşanan petrol krizinin neden olduğu ekonomik çalkantının hem de 1968'de Fransa'da başlayan ve dünyanın çeşitli bölgelerine yayılan öğrenci hareketlerinin etkileri hissedilmeye başlanmıştır. Buna Bask ve Katalan bölgelerindeki toplumsal talepler de eklenmiştir. Sonuç olarak İspanya'da ekonomik ve toplumsal dönüşüm dalgası, hasta ve yaşlı bir lideri olan rejimi siyasal dönüşüm yaşamaya zorlamıştır (Magone, 2006, s.16). Franco'nun hastalığı dolayısıyla 1973 yılında başbakanlık görevini Arias Navarro'ya bırakması rejimdeki dönüşümü başlatmıştır. Ancak bu dönüşüm rejimin sınırlarını gevşetmekle birlikte onu yıkmamıştır. 20 Kasım 1975 yılında, İspanya'nın *caudillo*'su Franco'nun ölümünden yalnızca iki gün sonra I. Juan Carlos'un tahta çıkması İspanya'daki yeni dönemin aktörlerinin de sahneye çıkması ve aynı zamanda rejimin de değişmeye başladığı anlamına gelmektedir. 1976 yılının temmuz ayında Navarro'nun başbakanlıktan istifa edip yerini Aldolfo Suárez'e bırakması, otoriter rejimden çıkışın niteliği konusunda başlarda şüphe uyandırır da demokratikleşme adımlarıyla bu şüphe ortadan kalkmıştır. Başlarda şüphe uyandırmıştır; çünkü Suárez, Franco rejiminin temsilcisi olan Falange Partisi'nin devamı niteliğindeki *Movimiento Nacional* (Ulusal Hareket)'in Genel Sekreteridir. Ancak başbakanlık koltuğuna oturduktan kısa bir süre sonra Franco rejiminin adeta düşmanlaştırdığı solcu siyasetçilere gösterdiği olumlu tavrıyla

başbakanlık döneminin değişimde rol oynayacağını göstermiştir. 22 Aralık 1976'da PCE (İspanya Komünist Partisi/Partido Comunista de España) genel sekreteri Carillo'nun gözaltına alınmasına doğrudan müdahale ederek 8 gün sonra salıverilmesini sağlaması, tutumundaki değişimin net bir göstergesi niteliğindedir. Daha sonra aldığı af ve seçim kararları da rejimin dönüşümünü bekleyenler için başlarda hayal kırıklığı olan Suárez'in, sonraki süreçte geçiş dönemine katkı sunan önemli bir politikacı olmasını sağlamıştır (Zugasti, 2007, s. 69). Bu tutumuyla Suárez, Salazar rejiminden devrimci bir kopuş yaşayan Portekiz'in aksine İspanya'da demokrasiye geçiş sürecinin ılımlı biçimde yürütülmesini sağlamıştır (Adaş, 2019, s. 6). Başbakan Suárez ile Kral Carlos'un ılımlı biçimde monarşiyi dönüştürme hedefleri aynı zamanda İspanya'yı yeniden Avrupa tarihinin bir parçası yapma konusunda önemli bir başlangıç olmuştur. 1977 yılında yapılan ilk seçimlerde UCD'nin (Unión de Centro Democrático/Demokratik Merkez Birliği) elde ettiği zafer, otoriterlikten çıkış sürecinde İspanya sağının üstlendiği misyonu göstermektedir. 1978 yılında yeni anayasanın hazırlanması ve 1979 seçimlerinde yeniden UCD'nin birinci parti olması, İspanya sağının Francocu uçtan merkez sağa geçtiğini göstermektedir.

3. Demokratikleşme Döneminde İspanya Siyaseti

Demokratikleşme ya da geçiş süreci olarak anılan Franco sonrası dönemde politik tartışmaların merkezinde şaşırtıcı olmayan biçimde Franco rejiminden nasıl çıkılacağı olmuştur. Bir yanda hızlı bir demokratikleşme yaşayarak Franco döneminden keskin bir kopuşu isteyen "*ruptura*" grubu, diğer yanda ise daha ılımlı bir geçiş dönemi öneren "*reforma*" grubu ortaya çıkmıştır. Aslında bu ayrım İspanya siyasi yelpazesinin sağ ve solu arasındaki ayrıma da denk düşmektedir. PSOE (Partido Socialista Obrero Español/ İspanyol Sosyalist İşçi Partisi) ve PCE partilerinin temsil ettiği sol siyaset kopuşu savunurken, UCD çatısı altında yoğunlaşan sağ siyaset ise daha ılımlı bir geçiş sürecini savunmaktadır. Franco rejiminden çıkışa ayak direyen Navarro'nun istifa edip, Suárez'in başbakanlık koltuğuna oturmasının ve UCD'nin demokratikleşme sürecini, 1960'lardan beri devam eden, Batı tipi parlamento yapısını ve diğer partilerle diyalog sürecini savunan *Cuadernos para el Dialogo* grubu çizgisinde sürdürmesinin (Soro, 2019, s. 116), İspanya siyasetine çok önemli iki etkisi olmuştur. Bunlardan ilki kuşkusuz geçişin kansız ve barışçıl biçimde sağlanması, ikincisi ise Monarşinin lağvedilmemesidir. Bu bakımdan ılımlı geçiş, Cumhuriyet rejimi önüne çekilen yumuşak set niteliğindedir ve İspanya sağının zaferi olarak görülebilir. Öte yandan geçiş sürecinin ülke için çok daha farklı anlamları olduğu da göz ardı edilemez. Zira İspanya, Batı düşüncesinin tarihsel sınırlarının içerisinde ancak Batı'nın 20. yüzyıl siyasi tarihinden ayrılan bir diktatörlük deneyimi tecrübe etmiştir. Demokratikleşme süreci İspanya'yı siyasal, ekonomik, kültürel ve fikri olarak Batı'ya entegre etme süreci olarak da değerlendirilebilir. Nitekim İspanya, 1982'de NATO, 1986'da Avrupa Ekonomi Topluluğu gibi Batı merkezli ulus aşırı örgütlere üye olmuştur. Diktatörlük dönemine ait kurumlar feshedilmiş, siyasi partiler ve seçim mekanizmaları başta olmak üzere demokrasi için gerekli kurumlar kurulmuştur. Bunların yanı sıra Franco döneminin önemli kurumları olan Kilise, Ordu, Kraliyet demokrasinin gelişimine katkı sunacak biçimde dönüştürülmüştür (Adaş, 2019, ss. 8-10).

Geçiş döneminin kurumsal aktörleri olan partileri üçe ayırarak incelemek gerekmektedir: Birinci grup, sağ siyasetin temsilcisi UCD, ikinci grup sol siyaseti temsil eden PSOE ve PCE partileri ve üçüncü grup da bölgesel partilerdir. İdeolojik gruplara ayırarak inceleme bize, İspanya siyasetinde sağ partilerin Francocu geçmişlerinden arınarak merkez siyaseti güçlendirme gayretini, sol partilerin ise Marksist öğelerini silikleştirerek sağ siyasete karşılık verdiğini gösterecektir. Öte yandan siyasetin merkezileşmesinin bölgesel siyasete de demokratik alan açtığı görülecektir. Dolayısıyla İspanya siyasetinde dönüşümün UCD'nin planladığı gibi tedrici biçimde yapılacağı ve aşırılıkların engelleneceği bir döneme girilmiştir.

Navarro'nun istifasıyla başlayıp, 1977 seçimlerinin yapılmasıyla devam eden ve yeni anayasa ile sonuçlanan 1976-1978 yılları arasındaki siyasi atmosferin İspanya siyasetinde önemi büyüktür. 15 Haziran 1977 tarihinde yapılan seçimler, Franco rejiminden çıkışın resmi adımı niteliğindedir. Bu seçimlerin sonucunda merkez sağ siyasetin temsilcisi olan Suárez önderliğindeki UCD oyların yaklaşık %37'sini alarak tek başına iktidar olmuştur. Suárez hükümetinin kurulmasının ardından demokrasinin kurumsallaşması için de önemli adımlar atılmıştır. Hiç kuşkusuz bu adımların başında, meclisteki partilerin aldıkları oy oranları² doğrultusunda temsilci bulundurduğu “*Anayasal İşler ve Kamusal Özgürlükler*” komisyonunun kurulması gelmektedir. Bu komisyon, İspanya'nın demokratik bir yapıya kavuşmasını sağlayacak Anayasayı hazırlama görevini üstlenmiştir. Hiçbir partinin tek başına karar alacak kadar temsilcisi olmayan komisyonda, sağ partiler UCD ve AP (Alianza Popular) birlikte çoğunluk oluşturabilmektedir. Ancak UCD ile AP arasındaki sağ ittifak, komisyon içerisinde keskin bir sağ-sol ayrımına dönüşmemiştir. PSOE ve PCE'nin de süreç boyunca ılımlı bir siyaset izlediği görülmektedir. Örneğin sol siyasetin temsilcileri anayasada “grev hakkı” olmasını savunurken, sağ siyasetin temsilcileri bu ifadeyi “mesleki çıkarların korunması için grev hakkı” olarak değiştirmek istemişlerdir. Sonuç olarak “çıkartların korunması için grev hakkı” ifadesinde uzlaşmışlardır (Kaya, 2019, s.103). Dolayısıyla süreç, çoğunluğun diktasıyla değil, mümkün olan en büyük mutabakatla sürdürülmeye çalışılmıştır. Bu uzlaş sonucunda da PNV'nin boykot etmesine rağmen katılımın %67,1 olduğu 6 Aralık 1978 referandumunda oyların yaklaşık %92'si “evet” çıkmış, İspanya'nın yeni anayasası kabul edilmiştir.

Anayasanın kabulü yeni bir seçimi de beraberinde getirmiştir. Suárez hükümeti anayasanın kabulünün hemen ardından seçim kararı almış 1 Mart 1979'da İspanya'da yeni anayasanın gölgesinde ilk demokratik genel seçim yapılmıştır. Bu seçim İspanya'da artık radikal olarak tanımlanan Franco rejiminden çıkışın da sembolü olduğu için partiler söylemlerini ve eylemlerini sağ ve sol aşırılık olarak algılanmayacak biçimde revize etmişlerdir. Demokratikleşme sürecinde sol siyasetin iki önemli aktöründen biri 1879 yılında kurulan İspanya'nın en köklü partisi PSOE iken, diğeri 1921'de kurulmuş olan PCE'dir. Bu partiler, seçimlerin yapılmadığı ve siyasi partilerin faaliyetlerinin kısıtlandığı Franco döneminde kendilerini feshetmemişlerdir.

1 36 üyeden oluşan komisyona UCD 17, PSOE 13 üye göndermiştir. PCE ile AP 2'ser, bölgesel partiler PNV ve CIU ise birer üye göndermiştir.

Her ne kadar bu durum, İspanya siyasetinde sol partiler için avantaj gibi görünse de kurumsal yapılarının çok zayıf olduğunu söylemek gerekmektedir. Siyasetin merkezde toplandığı yeni dönemde bu partiler, kendilerini yeni koşullara uygun hale getirebilmek için kimliklerinde ve programlarında köklü değişiklikler yapmak zorunda kalmışlardır (Heywood, 1995, s. 189). Nitekim UCD kampanyasında kendisinin merkez parti olduğunu, PSOE'nin ise radikal ve dinsiz bir parti olduğunu vurgulamıştır. (Marawall, 1979, s. 305). Ancak bu dönemde İspanya solunun da merkezileşme gayretinde olduğu açıktır. PSOE lideri Felipe González, 1978 yılında parti programında partinin Marksist olduğunu vurgulayan ifadeyi çıkarmak istemiş, fakat talebi üyeler tarafından reddedilmiştir (Serçe, 2021, s. 154). Keza bu dönemde PCE'nin hem “proleterya diktatörlüğü” (Donofrio, 2013, ss. 174-175) hem de Cumhuriyet fikrinden vazgeçmesini parti içinde “davaya ihanet” olarak tanımlayanlar olmuştur (Kaya, 2019, s. 135). PCE lideri Carillo ise bu dönüşümü artık sosyalizme demokratik yolla ulaşabileceği iddiasıyla açıklamaktadır (Andrade, 2013, s. 196).

İspanya solunun merkezileşmesini sadece UCD'nin demokratikleşme sürecinin öncülüğünü üstlenmesi ve solun da rakibine benzemeye başladığı iddiasıyla açıklamak mümkün değildir. İç siyasetin yanı sıra İspanya'da yaşanan süreci küresel ve bölgesel bir dönüşümün parçası olarak da ele almak gerekmektedir. Huntington (1993, ss. 59-72)'a göre üçüncü demokratikleşme dalgası petrol kriziyle birlikte otoriter rejimlerin zayıflamasıyla gerçekleşmiştir. İspanya'da da 1976 yılında yapılan işçi grevleri, petrol krizinin yol açtığı ekonomik krizin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu grevleri sonlandırmak ve ekonomik gelişimi başlatmak için UCD'nin planı da dünya siyasetindeki çağdaş sağcı partiler gibi neoliberal ekonomi politikalarını uygulamak olmuştur. 25 Ekim 1977'de Suárez'in açıkladığı kararlarla İspanya ekonomisinde serbestiyet dönemine girilmiştir. Bu kararlar doğrultusunda emeğin değeri düşürülerek, ürünlerin değerini artırma yoluna gidilmiş ve ücretler azaltılarak ürünlerin uluslararası piyasadaki rekabet potansiyeli artırılmak istenmiştir. Ayrıca ülkenin para birimi devalüe edilerek, yükselen enflasyon durdurulmaya çalışılmıştır. Bunların doğal sonucu olarak da işsizlik artmıştır. 1979'da İngiltere'de Margaret Thatcher'ın, 1981'de ise ABD'de Ronald Reagan'ın iktidara gelerek dünyada neoliberalizmin bayrağını salladığı dönemde İspanya da Suárez liderliğindeki UCD'nin üstlendiği misyonla sürece katılmıştır. Ancak İspanya solunun da ılımlı siyaset ve merkezileşme politikaları adı altında bu sürece destek verdiğinin altını çizmek gerekmektedir. Zira 25 Ekim kararları PSOE lideri Felipe tarafından da kabul edilmiştir.

Siyasi liberalizasyon sürecinin bir diğer boyutunu ise bölgesel siyasetin iki büyük aktörü olan Bask Ülkesi ve Katalonya'ya ilişkin gelişmeler oluşturmuştur. 1939 sonrasında Franco rejimi bölgesel meclisleri kapatmış ülkeyi üniter bir yapıya büründürmüştür. Ancak 1978 Anayasası bölgelerin özerkliklerini tanımış, Suárez hükümeti de bölgesel meclislerin yeniden açılmasını ve Katalanların sürgündeki lideri Taradellas'ın ülkeye dönmesi sağlanmıştır. PSOE de kendi politik tavrını UCD'ye yakınlaştırmıştır; daha önceleri self determinasyonu savunan parti artık âdem-i merkeziyetçilik savunusu yapmaya başlamıştır (Kaya, 2019, ss. 153-154).

4. Otoriter Rejimden Neoliberal Entegrasyona

İspanya sağ, liderliğini üstlendiği demokratikleşme sürecinde hem siyasi hem de ekonomik liberalizmin ülkedeki hakimiyetini tesis etmiştir. İspanya solu da bu sürecin sorunsuz ilerleyebilmesi için parti organlarında ve ulusal politik tutumunda kolaylaştırıcı adımlar atmıştır. Bilhassa PSOE'nin gürurla yaşadığı ideolojik dönüşüm, kendisini UCD siyasetine oldukça yakınlaştırmıştır. 1 Mart 1979 seçimleri öncesi parti programından “Marksist” ifadesini çıkarmak isteyen ama üyeler tarafından engellenen González, Mayıs ayında parti genel sekreterliği görevinden istifa etmiştir. Aynı yılın Eylül ayında yeniden genel sekreter olduğunda ise parti programından Marksist ifadesini çıkaracak kadar güçlenmiştir. González, yeni döneminde PSOE'yi tam anlamıyla merkez sol ya da başka bir ifadeyle sosyal demokrat bir raya sokmuştur (Preston, 1987, ss. 116-117). Bu, İspanya solu için tartışmalı bir kararken, geçiş dönemi sürecini yöneten İspanya sağ için başarı olarak kabul edilebilir. Çünkü PSOE'nin bu tavrı iktidar dönüşümü yaşandığında dahi politik liberalizasyon ve ekonomik neoliberalizasyon sürecinin devam edeceği anlamına gelmektedir.

PSOE'nin Marksist çizgisini terk etmesi tarihsel açıdan önemli bir ana denk düşmektedir. 1980 yılından itibaren kötüleşmeye başlayan ekonomi, UCD iktidarını zayıflatmıştır. Krizin etkileri büyüdükçe İspanya sağ içerisindeki kriz de büyümüştür. Bu sürecin sonunda demokratikleşme sürecinin birincil aktörlerinden Suárez, özelde İspanya sağ, genelde İspanya siyasetindeki tüm karizmasına rağmen, 29 Ocak 1981'de görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır. Suárez'in istifasından sonra başbakanlık görevini Calvo Sotelo üstlenmişse de ülkenin içerisine girdiği kriz, İspanya sağ içindeki Francocu hizbi yeniden harekete geçirmiştir. Bir grup Franco yanlısı subayın, istifadan bir ay sonra 23 Şubat (23F) günü yaptığı başarısız darbe girişimi de bu hizbin demokratikleşme sürecindeki son denemesi olmuştur. Tejero önderliğinde gerçekleşen darbe girişiminde siyasi partilerin tutumunun yanı sıra Kral Carlos'un darbeye destek vermemesi, girişimin başarısızlıkla sonuçlanmasında rol oynamıştır.

Sotelo'nun başbakanlığında iki önemli hamlesi olduğu söylenebilir. İlki, görevi devraldıktan yaklaşık bir ay sonra karşılaştığı darbe girişimini bertaraf edebilmesidir. 23F darbe girişiminin İspanya siyasetinin merkezileşmesine de yardımcı olduğunu söylemek mümkündür. Zira PSOE, bu darbe girişiminden sonra UCD'ye karşı yürüttüğü muhalefeti daha ılımlı bir hatta çekmiştir (Kaya, 2019, s. 122). İkinci önemli hamlesi ise İspanya'yı 1982'nin Mayıs ayında NATO'ya üye yapmasıdır. Böylelikle İspanya'nın demokratikleşmesi ve batılılaşması bir ulusal mesele olmanın ötesinde, ulus aşırı bir meseleye dönüşmüştür. Diğer bir ifadeyle liberal demokrasinin ulusal kurumlarının oluşturulmasının ardından uluslararası kurumlara da entegrasyon süreci başlamıştır. Bu entegrasyon her ne kadar Sotelo iktidarında başlamışsa da 1982 yılındaki iktidar değişiminin ardından devam etmiştir. Nitekim 1986 yılında PSOE iktidarında İspanya, Avrupa Topluluğu'na üye olurken, Başbakan González, ülkesindeki demokrasinin bu üyelikle gerçek anlamda sağlandığını söylemiştir. Dolayısıyla İspanya'da 1980'li yıllar, geçiş sürecinin tamamlandığı ve ülkenin küresel ve bölgesel piyasa ve kurumlara entegre olduğu yıllar olarak değerlendirilebilir. Üstelik bu entegrasyon sürecinde sağ ile sol arasında ciddi bir ayrım söz

konusu değildir. Her iki grup da birbirlerinin politikalarını sürdürmüşlerdir. Ancak bu analizde siyasetin merkezde toplanmasının yapısal nedeni olan seçim sistemi de göz ardı edilmemelidir. Milletvekili sayısının 350 olarak belirlenmesi, ülkenin 52 seçim çevresine ayrılması ve yalnızca büyük şehirlerde sonuçların gerçek anlamda nispi temsil esasına göre belirleneceği, diğer küçük şehirlerde ise yalnızca büyük partilerin temsilci çıkarabileceği bir sistemin kurulması, seçmenleri merkez partilere yönlendirmiştir. Sistem, üstü örtük biçimde merkezde olan partilerin büyümesine olanak tanımıştır. Sonuç olarak da Duverger yasası (Duverger, 1974, s. 290) çalışmış ve seçim yasalarının yönlendirmesiyle iki merkez partinin etkin olduğu bir siyasal parti sistemi ortaya çıkmıştır.

Merkez partilerin güç kazandığı yeni dönemde UCD, İspanya sağı açısından bu görevi üstlenerek hem ülkede demokratik düzenin oluşmasına hizmet etmiş hem de kurduğu ilişkiler sayesinde İspanya solunu da merkeze çağırabilmiştir. Her ne kadar PCE 1981 yılında yaptığı 10. kongresinde komünist çizgiye avdet etmişse de PSOE terk ettiği Marksist kimliğine dönmemiştir. Hatta 1982 seçimlerine giderken de söylemlerini bu değişim üzerine inşa etmiştir. PSOE “değişim” sloganıyla gittiği seçimde oyların %48,1’ini alarak birinci parti olmuş, UCD ise yaşadığı büyük krizin ardından oyların sadece %6,7’ini alabilmiştir. AP-PDP (Partido Demócrata Popular/ Halkın Demokratik Partisi) ittifakı ise oyların %26’sından fazlasını alarak sağın en büyük partisi olmuştur. Sağ yaşadığı krizi sonraki iki seçimde de aşamamıştır. 1996 yılına kadar İspanya, PSOE hükümetleri tarafından yönetilmiştir.

İspanya’daki sağ partilerin uzun süre iktidara gelememesi, onlar için yenilgi sayılabilse de siyaset öylesine merkezleşmişti ki; PSOE’nin uyguladığı politikalar, sağ siyasetin de amaç ve hedeflerine yakın sonuçlar doğurmuştur. Hatta Heywood (1995, s. 225) bu dönemde Felipe González hükümetlerini Reagan ve Thatcher hükümetlerinin bir taklidi olarak tanımlamıştır. PSOE’nin merkezleşmesi ve dünya konjonktürünün öne çıkardığı neoliberal politikaların uygulanmasında üstlendiği misyon aynı zamanda İspanya’yı yeniden batı dünyasına entegre etme olarak da değerlendirilebilir. Çalışmanın başında belirtildiği üzere İspanya tarihi, Avrupa içerisinde ancak Avrupa tarihinden kimi zaman farklılaşan bir tarihtir. ABD’nin de desteğiyle (Black, 2020, s.245) UCD tarafından başlatılan ve PSOE’yle sürdürülen demokratikleşme ve neoliberalleşme süreci İspanya ve Avrupa tarihinin yeniden ortaklaşması olarak okunabilir. Ancak İspanya’nın neoliberal politikalara entegrasyonu, aktörleri bakımından yine Batı siyasetinden ayrılmaktadır. İngiltere’de, Amerika’da, hatta Türkiye’de sağ siyasetin temsilcilerinin üstlendiği bu sürecin İspanya’daki gelişimini, İber Yarımadası’ndaki komşusu Portekiz’de olduğu gibi sol bir parti üstlenmiştir.

İspanya ekonomi politikalarının Franco sonrası dönemden 2008 yılına kadar geçen sürede PP ya da PSOE iktidarı olmasına bakılmaksızın benzer biçimde uygulandığını söylemek mümkündür. Çünkü İspanya, Franco sonrası dönemde sadece demokratik kurumları inşa etmemiş aynı zamanda da dünyada hâkim olan neoliberal paradigmayı kurumsallaştırabilmiştir. Bu süre zarfında kurulan azınlık hükümetlerine ya da yaşanan iktidar değişikliklerine rağmen siyasi istikrarsızlık olarak değerlendirilebilecek bir süreç yaşanmamıştır. İktidar olan merkez sağ ya da sol partiler birbirlerinin devamı niteliğindeki politikaları takip etmişlerdir. Bunun neticesi makro

ekonomik göstergelerde de görülebilmektedir. 1990'ların başında açık veren bütçe, kriz öncesi dönemde fazla vermeye başlamıştır (Countryeconomy, 2025a). Bütçe dengesinin oluşmasında, Avrupa Birliği'ne üyeliğin tüm iktidarlar tarafından benzer biçimde sahiplenilmesi de etkili olmuştur. 2002 yılında ortak para birimine geçiş süreci, İspanya ekonomisine olumlu katkılar sağlamıştır. Avrupa'nın en hızlı büyüyen ekonomiklerinden biri haline gelen İspanya, en çok yeni istihdam oluşturabilen ülkelerden olmuştur. González'in deyimiyle Avrupa Topluluğu'na üye olarak 1986'da tam anlamıyla demokratikleşen İspanya'nın, 2008'e kadar ekonomisinin düzenli olarak büyümesinin ardındaki nedeni, sistemin arzuladığı siyasi istikrarla açıklamak mümkündür. Bu durum aynı zamanda İspanya'nın hem bölgesel hem de küresel politik ve ekonomik düzene güçlü bir entegrasyon sağladığının da göstergesi niteliğindedir. İdeolojilerin sonunun geldiğini ve sağ ile sol arasındaki ayrımın ortadan kalktığını iddia eden neoliberal teze uygun biçimde İspanya'da partiler arası farklar silikleşmiş ve bu sayede ülkede bir korku nesnesine dönüşmüş Franco döneminin aşırılıklarından kaçış rotası da oluşmuştur.

5. Üç Kriz ve Siyasetin Yeniden Aşırılışması

İspanya'da demokratikleşme süreci yukarıda belirtildiği üzere siyaseti merkezde toplayabilmiştir. Bu sayede iktidar değişse dahi uygulanan politikalarda köklü dönüşümler olmamış, İspanya küresel siyasete ve piyasalara entegre olmuştur. Her ne kadar bu entegrasyon sürecinin sonucunda ülkede demokratik siyasetin kurumsallaşabildiğini söylesek de ekonomi politikalarının mutlak bir başarı getirdiğini iddia etmek mümkün değildir. Kaldı ki demokratik siyasetin kurumsallaştığı iddiası da toplumun tüm kimliklerinin özgür ve eşit koşullarda yaşadığı gibi bir iddiayı tam anlamıyla barındırmamakta; demokrasinin gelişim sürecini devam ettirecek kurum ve mekanizmaların kurulduğu anlamına gelmektedir. 2004 yılında iktidarı devralan PSOE'nin lideri Zapatero'nun inisiyatif üstlenerek eşcinsel evlilik yasasını kabul etmesi, Katalonya başta olmak üzere özerk bölgelere tanınan hakların genişletilmesi ve hatta Katalonya'ya verilen statüde "ulus" ifadesinin geçirilmesine dair yasaların çıkarmasını bu minvalde değerlendirmek mümkündür. Franco sonrası dönemde sağ ve sol partilerin birbirlerine benzer politikalar izlediği ve hatta partilerin de birbirlerine benzemeye başladığı yukarıda tartışılmıştı. 2000'li yıllarda ise sağ ve sol arasındaki ayrım önceki yıllara göre daha fazla gözlemlenebilmektedir. Zira Zapatero'nun toplumsal cinsiyet kimliklerine, özerk bölgelere ilişkin attığı demokratik adımlar İspanya solunun programında yer alırken, sağ siyasetin en büyük temsilcisi PP ise gerek eşcinsel evliliklere gerekse bölgesel hareketlere karşı net muhalif bir tavır almıştır (Alonso & Field, 2021, s. 218). Dolayısıyla önceki bölümde sıklıkla vurgulanan merkez sağ ve sol partilerin birbirlerinin devamı iktidarlar kurdukları iddiası Franco sonrası demokratikleşme sürecinde oluşan siyasal atmosfer için geçerlidir. Sonraki dönemlerde sağ siyasetin ulus kültürüne yüklediği ataerkil anlamla (Tan, 2025, s. 45) solun yüklediği özgürlükçü anlam arasındaki farkta olduğu gibi birçok konuda, partiler kendi siyasi görüşüne göre politikalar uygulayarak diğerinden ayrılmıştır. Bunun nedeni, otoriter rejimlerden çıkış süreçlerinde, demokrasi yanlısı grupların kendi aralarındaki ideolojik farklılıkları silikleşerek, birbirlerine yakınlaşabilmesi olarak görülebilir. Ancak otoriter rejim tehlikesi ortadan kalktıktan sonra yeniden partiler ve ideolojiler arasındaki rekabet görünür

olmaktadır. İspanya sağ ve solu arasındaki mesafeleri de bu tez üzerinden okumak mümkündür: Franco sonrası dönemde partiler birbirleriyle olan farklılıklarını silikleştirirken, 2000’li yıllarda birbirleri arasındaki farklar belirginleşmiştir. Ancak yine de sistem, partileri merkezde tutmayı sürdürebilmiştir.

İspanya’da yaşanan iki büyük kriz, Franco sonrası dönemde merkezde toplanan siyaseti 2010’ların ortasından itibaren uçlara taşımaya başlamıştır. Bu krizlerin ilki, 2008 yılında dünya finans sisteminde yaşanan büyük çöküşün İspanya’ya etkisiyle gerçekleşmiştir. İkincisi, ekonomik krizin de etkisiyle zayıflayan hükümete karşı 2017’de Katalonya’da yapılan İspanya hükümetinin illegal olarak tanımladığı bağımsızlık referandumunun yol açtığı Katalonya krizidir. Ayrıca bu iki krize, PP’nin yönetim kademesinin yolsuzluk yaptığıının ortaya çıkmasının ve Başbakan Rajoy’u istifaya götüren sürecin İspanya sağ siyasetinde yarattığı krizi de eklemek gerekmektedir.

5.1. Kapitalizmin Küresel Krizi

Yeni yüzyıla iktidar partisi olarak giren PP, 2000 yılındaki seçimlerde de birinci parti olmuş ve İspanya sağının iktidarda kalmasını sağlamıştır. Bu dönemde de PSOE’nin iktidarı devraldığı 2004 seçiminden sonraki dönemde de İspanya’daki ekonomik büyüme sürmüştür. Merkez partilerin birbirlerini takip eden ekonomi politikaları, 2000-2008 yılları arasında İspanya GSYH’de iki katından fazla artış yaşanmasını sağlayarak, GSYH’yi 627,3 milyar dolardan 1,4 trilyon dolara yükseltmiştir (Royo, 2020, s. 121). Avrupa’nın en büyük beşinci ekonomisi haline gelen İspanya’da işsizlik azalmış, faizler düşmüş, bütçe dengesi sağlanmış, hatta 2007 yılında bütçe fazlası bile oluşmuştur. Avrupa’daki diğer devletlere nazaran daha hızlı büyüyen İspanya ekonomisi, ekonomik cazibe merkezine dönüşmüştür. Bu dönemde sadece kendi yurttaşları için değil, AB üyesi ülkelerin vatandaşları için de büyük bir istihdam alanı haline gelmiştir. İspanya’da işsizlik oranlarının azalmasının yanı sıra yüksek miktarda göç de almıştır. İspanya’nın Ulusal İstatistik Kurumu’na göre 1998’de yaklaşık 630 bin olan göçmen sayısı, 2008 yılına kadar geçen sürede 8,2 kat artarak 5,3 milyona yaklaşmıştır (INE, 2025). Royo (2020, ss. 125-128)’nin çalışmasında aktardığına göre, 1997-2007 arasındaki on yıllık dönemde Avrupa’daki yeni istihdamların yaklaşık %30’u İspanya’da oluşmuş, sadece 2006 yılında İspanya’da oluşan 700 binin üzerindeki yeni iş imkanının da %60’ında göçmenler istihdam edilmiştir. Ekonominin iyi dönemlerinde yaşanan demografik dönüşümün doğrudan ülke siyasetine bir etkisi olmadıysa da aşağıda tartışılacağı üzere, ekonominin krize girdiği ve milliyetçiliğin yükseldiği dönemlerde, göçmen karşıtlığı aşırı sağın önemli argümanlarından biri olmuştur.

Dünya bankacılık ve finans sektörlerinin 2007-2008 yıllarında içine girdiği kriz, Avrupa’nın son yıllarda en çok büyüyen ve en çok istihdam yaratan ülkelerinden biri olan İspanya’da da ekonomik çöküşe neden olmuştur. İspanya’da henüz ekonomik krizin etkilerinin görülmeye başlanmadığı 9 Mart 2008’de yapılan seçimlerde, 2004 yılında iktidarı devralmış olan PSOE iktidarını sürdürebilmiştir. Ancak krizin 15 Eylül 2008 tarihinde Lehman Brothers gibi dünya bankacılığının lokomotiflerinden birini iflasa sürüklemesi, tüm Batı dünyası ve çeperlerini

etkileyecek bir boyuta ulaşması anlamına gelmektedir. İspanya ekonomisi de 2008 yılının yaz aylarından itibaren krizin etkilerini hissetmeye başlamıştır. Dahası, son yıllarda her ne kadar makro ekonomik göstergelerde Avrupa'nın önde gelen büyümelerinden birini yaşamışsa da bu büyümenin zayıf temelleri dolayısıyla krizi en sert hisseden ülkelerden birisi olmuştur.

İspanya'nın krizden bu kadar etkilenmesinin en önemli nedeni, 1990'ların ikinci yarısından krize kadar geçen sürede yaşadığı ekonomik iyileşmenin imalat sektöründen ziyade, inşaat, turizm ve diğer hizmet sektörüne dayanmasıdır. Yukarıda da belirtildiği üzere yeni istihdam yaratabilme becerisiyle Avrupa'nın cazibe merkezlerinden biri haline gelmiştir. Ancak 2007 yılında oluşturulan yeni istihdamın yalnızca %5'lik kısmı üretim alanına ilişkindir. Nitekim 2006 verilerine bakıldığında da istihdam alanlarının dörtte üçünü inşaat, turizm ve satış kiralama alanlarında oluştuğu görülmektedir (Royo, 2020). Yüksek oranda göç alan ülkede konut ihtiyacının doğmasının da etkisiyle 2000'li yılların başında inşaat ve dolayısıyla emlak sektörü çok hızlı biçimde büyümüştür. Büyümenin boyutunu anlamak için 2006 yılında İspanya'da inşa edilen yeni konut sayısının 800 bin civarında olduğuna ve bu sayının aynı yıl İtalya, Almanya, Fransa ve İngiltere'de yapılan toplum yeni konut sayısından fazla olduğuna bakmak yeterli olacaktır (Pettinger, 2015). İspanya ekonomisinin bu denli hizmet ve emlak sektörlerine dayanması, finans krizinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Ekonominin güçlü görüldüğü dönemlerde bankaların bilhassa emlak ve inşaat projelerine verdiği riskli krediler, krizin etkilerini göstermeye başlamasıyla birer batık krediye dönüşmüştür. Kriz dolayısıyla işsiz kalan yurttaşların ödeyemediği mortgage kredileri ve yüksek maliyetli batık projeler, bankacılık ve finans sektörünün kaldıramayacağı bir yüke dönüşmüştür. Franco sonrası dönemde kurulan neoliberal düzenin girdiği bu kriz, İspanya'yı 2008 yılının üçüncü çeyreğinde resesyona sokmuştur.

PSOE, sosyal demokrat bir parti olmasının da etkisiyle krize devlet müdahalesini de içerecek biçimde istihdamı artıracak hamleler yaparak ve batık projelerin devlet tarafından üstlenilmesini sağlayarak müdahale etmiş ve sistemin üzerindeki yükü hafifletmeyi hedeflemiştir (Burnett, 2008). Ancak devlet müdahalesi de krizin etkilerini hafifletmede yetersiz kalınca, krizle mücadelenin ikinci aşamasına geçilmiştir. PSOE hükümeti 2010 yılından itibaren sosyal demokrat kimliğine aksi tavırlarla işten çıkarma koşullarını kolaylaştırmış, toplu sözleşmelerin askıya alınmasına olanak tanıyan yasayı çıkarmış, katma değer vergisini %16'dan %18'e artırmıştır. Diğer bir ifadeyle krizin yükünü doğrudan yurttaşların üzerine yükleyecek kararlar almıştır. Haziran ayında alınan bu kararların ardından 19 Eylül 2010 tarihinde sendikalar bir günlük genel grev kararı almışlardır. Kışa girerken işçi sınıfının başlattığı toplumsal muhalefet, bahar aylarında büyük bir ayaklanmaya dönüşmüştür. 15 Mayıs 2011'de başlayan kent meydanlarını işgal eylemleri ülkede büyük bir siyasal dönüşümü başlatmıştır. Kendilerine *Öfkeliler* ismini veren halk ayaklanması, 22 Mayıs 2011'de bölgesel seçimlerde PSOE hükümetine deyim yerindeyse krizin ön faturasını kesmiştir. Bölgesel seçimlerdeki yenilgisinin etkisiyle Zapatero, erken seçim kararı alarak, 20 Kasım 2011 tarihinde seçimlerin yapılmasına karar vermiştir.

İspanya sağ bölgesel seçimlerde olduğu gibi genel seçimlerde de iktidar olmuş ve PP lideri Mariano Rajoy, 21 Aralık 2011'de mecliste yemin ederek, iktidarı resmen devralmıştır.

Neredeyse ilk icraat olarak 30 Aralık günü, kemer sıkma politikalarını hayata geçirecek yasayı çıkarmıştır. İspanya ekonomisini girdiği darboğazdan çıkarmak için merkez sol ve sağ partiler yine benzer politikaları uygulayan iki farklı iktidar görüntüsü vermeyi sürdürmüştür. Ancak AB'nin hazırladığı reçeteyi uygulayan iktidarlar krizin yıkıcı etkilerine hızlı bir karşı koyuş gerçekleştirememişlerdir. Bilhassa 2012 ve 2013 yıllarında diğer AB üyesi ülkeler için krizi atlama emareleri ortaya çıkmışken, İspanya'da kriz öncesinde %7,9'a gerilemiş olan işsizlik oranı %27 sınırına dayanmış (Statista, 2025), 2007'de %20'nin altında olan genç işsizlik oranı %50'yi aşmıştır (Trading Economics, 2025). Bu dönemde, kimi sektörlerde maaşlar ödenememiş, kamu çalışanlarının ücretlerindeki kesintiler artmıştır. İktidarın PSOE'den PP'ye geçmesi ne kemer sıkma politikalarının uygulanmasında bir değişikliğe neden olmuş ne de Franco sonrasında siyaseti merkeze toplayan sisteme dönük öfkeyi dindirebilmiştir.

İspanya ekonomisinin oluşturduğu tahribatın siyasal arenaya yansımaları aniden olmamıştır. 2008'de hissedilmeye başlanan kriz, 2011'de erken seçime ve iktidarın merkez soldan merkez sağa geçmesine yol açmıştır. Ancak ekonomide beklenen iyileşmenin gerçekleşmemesi ve hatta 2012-2013 yıllarında daha kötü bir noktaya ulaşması, merkez siyasete ve siyasal sisteme dönük tepkileri artırmıştır. Nitekim 2015 yılında yapılan seçimlerde, 1978'den beri süregelen, merkez partilerden birinin tek başına hükümet kurabildiği sistem çökmüştür. Merkez partiler hala en yüksek oyu alan partiler olsalar da siyasi yelpazenin sağ ucunda C's (Ciudadanos/Yurttaşlar), sol ucunda ise *Podemos* (Yapabiliriz) partisi alışlagelmişin üzerinde oy oranlarıyla merkez partileri koalisyon görüşmelerine mecbur bırakmışlardır. Kurulamayan koalisyon hükümeti sonucunda seçimler yenilenmiştir. 2016'da yenilenen seçim de bir öncekine yakın bir meclis kompozisyonuyla sonuçlanmıştır. PSOE, sistemin tıkanıklığını önleyecek inisiyatifi almış, PP'nin azınlık hükümeti kurmasına çekimser kalarak zımni onay vermiştir. Böylelikle merkez partiler bir kez daha sistemin sürekliliğini sağlamak için birbirlerine destek olmuşlardır. Ancak 2015 sonrası İspanya siyasetinde sağ ve sol siyaset için de aşırılıkların güç kazanmaya başladığı yeni bir döneme girildiği söylenebilir. PP'nin azınlık hükümeti kurduğu dönemde yaşanan diğer iki kriz ise ülkede sağ siyasetin niteliğini değiştirmiştir. Katalonya kriziyle beraber ülkede milliyetçiliğin yükselmesi önce C's partisinin siyasi omurgasını neoliberalizmden milliyetçiliğe kaydırmıştır. Uç sağ siyasetin milliyetçi ideolojiye yaslanması ise 2019'da yine hükümet kurulamadığı için tekrarlanan Vox Partisi'nin hızlı yükselişine yol açmıştır. Bu dönemde PP içerisinde ortaya çıkan yolsuzluk skandalları da merkez sağ siyasetin güç kaybına ve aşırılığın yükselişine katkı sunmuştur.

5.2. Katalan Meselesi ve İspanya Sağında Yükselen Milliyetçilik

Ekonomik krizin siyasal krize dönüşmesi, ülkedeki bastırılmış toplumsal taleplerin güçlenebilmesini sağlayacak bir atmosferin oluşmasına neden olmuştur. Zayıflayan merkez siyaset, azınlık oyuyla kurulan hükümetin otoritesinde zafiyet oluşturmuş ve ayrılıkçı Katalonya siyasetinin yüzülmüş aşkın süredir diri tutulan taleplerinin daha yüksek sesle dile getirilmesi için uygun siyasal ortamı yaratmıştır. Yeni yüzyılın başında özerklik yetkileri bilhassa mali konularda

genişletilmiş olan Katalonya bölgesinin, kriz sonrasındaki taleplerinin de daha ziyade ekonomi temelde ilerlediği görülmektedir. Zira ülkede 17 özerk bölge olmasına karşın İspanya'da yaşayan her 6 kişiden biri bu bölgede yaşamakta ve İspanya'nın GSYH'sindeki her 5,5 birimlik değer 1'i Katalonya'da oluşmaktadır (Countryeconomy, 2025b). Öte yandan Katalonya'da 2008 krizine kadar, GSYH içerisinde kişi başına düşen gelir ortalaması hem İspanya genelinden hem de euro bölgesindeki Avrupa ülkelerinin ortalamalarından fazla olmuştur. İspanya ise euro bölgesindeki ortalamayı hiçbir zaman geçememiştir (Romero, 2021b).

Katalonya'nın İspanya'dan tek farkı, kuşkusuz, ekonomik gelişmişlik düzeyinin ülke geneline kıyasla daha fazla olması değildir. Anayasanın 143. maddesinde de bir yerin özerk yönetim olabilmesi için bölge içerisinde kendine has ekonomik özelliklerin oluşması şartının yanı sıra ortak tarih ve kültürel özelliklere de sahip olunması gerekmektedir. Nitekim Katalonya'daki ayrılıkçı hareketlerin ortaya çıkışının arkasında bir ulus devlet talebi bulunmaktadır. Kültürel, tarihsel ve teritoryal ortaklığın, İspanya kültüründen farklı olduğuna dair fikri çalışmalar 19. yüzyıl ortalarına kadar dayanmaktadır. Zira 1840 yılında Katalan dilini, folklorunu ve ekonomik çıkarlarını savunan bir grup, *Renaixença* (Rönesans) adıyla çalışmalar başlatmış ve bölgede bir ulus bilinci oluşturma gayretine girişmiştir (Conversi, 2000, s.17). Dolayısıyla İspanya'nın kuzeydoğusunda yer alan Katalonya bölgesi için 170 yılı aşkın süredir devam eden tarihsel, kültürel, teritoryal ve ekonomik talepleri olan bir bölge tanımlaması yapmak mümkündür.

Katalan siyasetçiler, İspanya'da merkez siyasetin, ekonominin ve hükümetin zayıfladığı bir dönemde bağımsız bir ulus devlet olma taleplerini hayata geçirecek önemli adımlar atmışlardır. Katalonya bölgesel meclisinin çoğunluğunu elinde tutan ayrılıkçı gruplar, 2017 yılında bölgede bağımsızlık referandumu yapma kararı almıştır. Bu noktada bölgesel meclisteki ayrılıkçı çoğunluğun bir bütün olmadığını, Katalan ayrılıkçıların sağ ve sol partilerinin referandum konusunda ortak tavır aldıkları vurgulanmalıdır. Ancak Katalonya'da yapılması planlanan bağımsızlık referandumu tıpkı Katalan siyasetinde ideolojilerin silikleşmesine yol açtığı gibi İspanya siyasetinde de farklı ideolojilerdeki partileri İspanya bayrağı altında bir araya getirmiştir.

Katalan bölgesel meclisinin 1 Ekim 2017'de Katalonya sınırlarında ikamet eden yurttaşlara, Katalonya'nın İspanya'dan ayrılarak bağımsız bir ülke olmasını isteyip istemeyeceğini soracağı referandum düzenleme kararı, İspanya hükümeti tarafından yasadışı ilan edilmiştir. Dönemin başbakanı PP lideri Rajoy, referandum günü bölgeye, Madrid'den asker ve polis göndermiş ve referandum yapılmak istenen okullarda kurulan sandıklar toplatmıştır, karşı koymak isteyenler arasında yüzlerce kişi yaralanmıştır. Oylamanın devam edebildiği ve sonrasında oyların sayılabildiği sandıklarda yaklaşık 2 milyon oy ve %92 oy oranıyla ayrılık talebi onaylanmışsa da (El Periodico, 2017), İspanya hükümeti için bu referandumu yok hükmündedir. Katalan siyasetçiler için tutuklama kararı çıkmış, aralarında bölgesel hükümetin lideri Puigdemont'un da olduğu bir grup ise tutuklamalardan kurtulmak için Belçika'ya sığınmıştır. Rajoy'un azınlık hükümeti, PSOE'nin de desteğiyle Anayasanın 155. maddesini uygulayarak, Katalonya'nın özerklik statüsünü askıya almış ve 21 Aralık'ta bölgesel seçimler yenilenene kadar Madrid hükümetine bağlanmasına karar vermiştir (El Pais, 2017).

Katalan siyasetiyle İspanya siyaseti arasında yükselen tansiyon ise ülkede milliyetçi siyasete önemli bir alan açmıştır. İktidardaki PP ile PSOE bir kez daha ortak noktada buluşurken, siyasi yelpazenin sağ ucunda 2015 ve 2016 seçimlerinde aldığı %13 civarında oyla bir güç merkezine dönüşen C's, 2017 Referandumundan sonra ekonominin ve piyasanın gücüne dönük yaptığı vurguyu azaltarak, milliyetçilik vurgusunu artırmıştır. Yükselen milliyetçi dalga 2019 seçimleriyle sadece Katalan milliyetçiliğinin anti tezi olmanın dışına çıkmıştır. Vox Partisi'nin yükselişiyle beraber göçmen karşıtlığını, LGBTI+ karşıtlığını, İslamofobi'yi de içerecek biçimde genişlemiştir. Hatta ülkedeki sağ siyasetin bir bölümünün Francocu bir hatta rücu etmesine neden olmuştur. Öte yandan bu dönemde siyasi yelpazenin sol ucundaki Podemos partisi ise hem İspanya'nın bütünlüğünü hem de ulusların kendi kaderlerinin tayin hakkını savunarak, net bir politik tutum sergileyememiş ve bu süreçte önemli oy kaybı yaşamış, hatta bir çözülme sürecine girmiştir.

5.3. Merkez Sağ Siyasetin Yolsuzluk Krizi ve Aşırı Sağın Yükselişi

2008'deki ekonomik kriz sonraki yıllarda İspanya siyasetindeki iki partili sistemi değiştirmiş, 2017 yılında Katalonya'daki gayri resmi referandum ise ülke siyasetinde ana ideolojik eksenini değiştirmiştir. İspanya sağ için bir diğer kriz ise Katalan krizinin etkileri daha dinmeden ortaya çıkan PP'nin üst düzey yöneticilerinin karıştığı yolsuzluk krizidir. 2018'in ilk aylarında başlayan yolsuzluk tartışması, 25 Mayıs 2018'de mahkemenin de kararıyla resmileşmiştir. Kamuoyunda *Gürtel Davası* olarak bilinen mahkeme sonucunda aralarında bazı eski üst düzey PP yöneticilerinin de olduğu toplamda 29 kişi mahkûm edilirken (Politico, 2018), dönemin başbakanı Rajoy'un da tanık olarak ifade verdiği yargılama sürecinde ikili ifadeler kullandığına hükmedilmiştir (Cadanaser, 2018).

Ekonomik krizin ve uygulanan kemer sıkma politikalarının merkez siyasetin temsilcilerine yönelik bir öfkeye yol açtığı hem 2011'deki sokak eylemlerinde hem de 2015 ve 2016 seçimlerinde görülmüştür. 2016 seçimlerinden sonra mecliste ancak azınlık hükümeti kurabilen PP'nin yolsuzluk davasında aklanamamasının ardından PSOE ve Podemos, Bask ve Katalan gruplarla birlikte Rajoy hükümeti için gensoru vermiştir. 350 sandalyeli mecliste 180 güvensizlik oyu verilmesinin ardından Rajoy başbakanlık görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Rajoy'un ayrılığından sonra, yalnızca 84 sandalyesi bulunan PSOE'nin lideri Sanchez'in başbakanlığında yeni bir azınlık hükümeti kurulmuştur. Ancak bu hükümetin ömrü de bir yıldan daha kısa olmuş ve 29 Nisan 2019'da erken seçim yapılmıştır. Seçim sonrası yürütülen koalisyon görüşmeleri olumsuz sonuçlanınca altı ay sonra 10 Kasım 2019'da seçimler yenilenmiştir.

Ülkedeki ekonomik, toplumsal ve siyasal krizlerden etkilenen sağ siyaset, bir de yolsuzluk krizi yaşayınca yeni bir rotaya girmiştir. 2015 ve 2016 seçimleri, sağ ve sol siyasette bölünmelerin olduğu ve seçmenlerin merkezden uzaklaşma eğiliminde olduğunu göstermiştir. 2015³ ve 2016⁴

2 2015 seçimlerinde en çok oy alan dört partinin oy oranları şu şekildedir: PP %28,7, PSOE %22, Podemos %20,6, C's %13,9.

3 2016 seçimlerinde en çok oy alan dört partinin oy oranları şu şekildedir: PP: %33, PSOE %22,6, Podemos %22, C's %13.

seçimlerinde merkez partiler toplam oyların yalnızca yarısını alabilmişlerdir. Buna karşılık uç siyasetin temsilcileri ise toplamda %34 civarında oy oranına ulaşabilmişlerdir. Katalan krizi uç sol siyaset için düşüş trendini başlatırken, merkez sol siyasetin de güçlenmesini sağlamıştır. Sağ siyasette ise PP'deki yolsuzluk krizi merkezi zayıflatarak uç siyaseti güçlendirmiştir. Nitekim 2019'da yapılan iki seçimde⁵ de PSOE oy oranını önceki seçimlere göre üçte bir oranda artırırken, PP'nin oyu neredeyse yarı yarıya azalmıştır. Bu büyük düşüşe rağmen hala en çok oy alan ikinci parti konumundadır. Sağ siyasetin 2015'ten beri dikkat çeken uç partisi C's 2019'daki Nisan seçiminde %15,9 oy oranına ulaşarak kendi tarihinin en yüksek oyunu almıştır. Bu seçimlerde aşırı sağdaki bölünme de dikkat çekicidir. Zira C's'un yanı sıra Vox partisi de tarihinde ilk defa %10 oy oranına ulaşabilmiştir.

Kasım 2019 seçimlerinde⁶ ortaya çıkan seçim sonuçları sağ siyaset içerisindeki bölünmenin niteliğini değiştirmiştir. 2015, 2016 ve hatta 2019 Nisan seçimlerinde sağ seçmenin önemli bir kısmı PP'den desteğini çekse de merkez siyasetin erimesine izin vermemiştir. Ancak yine de ekonomik krizin doğurduğu öfke merkez siyasetin domine ettiği sisteme yönelmiş ve sistem karşıtı siyaset İspanya'da güç kazanmaya başlamıştır. İlk etapta sağ seçmen, sisteme karşı piyasa yanlısı eleştiri getiren C's partisinin neoliberal tepkisini benimsemiştir. Ancak Katalonya'daki bağımsızlık hareketlerinin güç kazanmasının ardından C's'un milliyetçi bir söyleme tutunmadaki pragmatizm, PP'nin yolsuzluk soruşturmasındaki ikircikli tavrıyla da birleşince seçmen nazarında şüpheli karşılanmıştır. PP'nin de yolsuzluk kriziyle sarsılması, ülkedeki sağ siyaseti sistem karşıtı milliyetçi hatta itmiştir. C's'un karşılayamadığı bu boşluğu ise ülkedeki ekonomik darboğazı ve Katalan krizini, göçmen karşıtı, İslamofobik, Katolik milliyetçilikle birleştiren Vox partisi doldurmuştur. Tekrarlanan 2019 seçiminde aşırı sağın yükselişi solun daha önce kuramadığı koalisyon hükümetini bu sefer kurabilmesini sağlamıştır. Merkez sağ parti PP ile aşırı sağ parti Vox'un koalisyon ihtimali, solun koalisyon kurmasında önemli bir etmen olmuştur. Bu, sol için yersiz bir korku olarak da değerlendirilemez. Zira 2023 seçimlerinde Vox, %12,38 oy oranıyla ülkenin en çok oy alan üçüncü partisi olmuştur⁷.

Vox, 2019 seçimleriyle birlikte İspanya siyasetine doğrudan etki edebilecek güce ulaşmıştır. O tarihten beri yakaladığı trend, İspanya siyasetinin 2008'den itibaren başlayan dönüşümünün son halkası olarak değerlendirilebilir. Bu dönüşüm aslında 1976'da başlayan demokratikleşme sürecine de bir meydan okuma olarak incelenebilir. Zira Vox'un siyaset sahnesinde güç kazanmaya başladığı ilk dönemlerde Franco'nun mezarının taşınmasına ve bir anıt mezara dönüşmesine dair başlattığı tartışmada, Vox lideri Santiago Abascal "Tarihimiz veya sembollerimiz için özür dilemeyeceğiz" diyerek (Carvajal, 2019) Franco sonrası İspanya'sının kapatmak istediği tartışmaları yeniden alevlendirmiştir. İspanya milliyetçiliğine yapılan vurgu, İspanya'yı Katolik bir

4 2019 Nisan seçimlerinde en çok oy alan beş partinin oy oranları şu şekildedir: PSOE %28,7, PP %16,7, C's %15,9, Unidas Podemos %11,1, Vox %10,3.

5 2019 Kasım seçimlerinde en çok oy alan beş partinin oy oranları şu şekildedir: PSOE %28, PP %20,8, Vox %15,1, Unidas Podemos %9,8, C's %6,8.

6 2023 seçimlerinde en çok oy alan dört partinin oy oranları şu şekildedir: PP %33, PSOE %31, Vox %12,38, Sumar %12,33.

devlet olarak tanımlama, AB'nin siyasal çoğulculuk vurgusuna karşı geliştirilen tavırlar, sisteme olan öfkeyi anti demokratik metotlara yönlendirmektedir. Ancak Franco döneminde olduğu gibi süreci Batı dünyasından bir kopuş olarak değerlendirmek mümkün değildir. Zira Vox, birçok Avrupa ülkesinde güç kazanan ve hatta bazılarında iktidara gelmiş aşırı sağ partilerden biri olarak ele alınmalıdır.

6. Sonuç

İspanya'da 1930'ların başında ilan edilen Cumhuriyet'in sosyalist ihtivası güçlü bir monarşist sağ tepkiyle karşılaşmıştır. Karşıt görüşler, 1936-1939 yılları arasında ülkede iç savaş çıkaracak kadar birbirlerine düşmanlaşmıştır. İç Savaş'ta sağ cephenin komutanı ve savaşın galibi olan General Franco, 1938'de başbakanlık görevini üstlenmiş, sağlığının el verdiği sürece 1973 yılına kadar başbakanlık görevini sürdürmüş, ölene kadar da ülkenin *caudillo*'su olarak kalmıştır. Franco sonrası dönemde Kral I. Carlos'un, İspanya sağ siyasetinin önemli ismi Adolfo Suárez ile aldığı inisiyatif ülkede demokratikleşme sürecini başlatmıştır. Otoriter rejimden ılımlı çıkış modelini benimseyen bu ikili, ülkede demokratik bir anayasanın hazırlanmasını ve ülkenin çağdaş batı medeniyetine entegre olabilmesini sağlayacak altyapıyı hazırlamıştır. İspanya'nın demokrasiye geçiş süreci İspanya sağının bir başarısı gibi görülebilirse de sol partilerin de bu sürece yaptıkları katkılar inkâr edilemez. Bu dönemde gerek PSOE gerekse PCE kendi söylem, eylem ve hatta ideolojisini bu sürece katkı sunacak biçimde güncelleyebilmiştir. Nitekim PSOE'nin iktidarda olduğu yıllarda da UCD'nin başlattığı demokratikleşme ve küresel piyasalara entegrasyon süreci sürdürülmüştür.

Franco döneminin aşırılığının İspanya siyasetinde bir korku nesnesine dönüşmesi, sistemin de siyaseti merkezde toplayacak biçimde tasarlanmasına neden olmuştur. İki partili sisteme yol açan seçim sistemiyle merkez sağ ve merkez sol partiler 2000'li yıllara kadar, her ne kadar ideolojik tercihleri seçilebilecek denli farklılaşsa da makro politikalarda birbirlerini takip eden politikalar uygulamışlardır. Ancak İspanya siyasal gündemine doğrudan etki eden üç büyük kriz İspanya sağının aşırılılaşmasına neden olmuştur. 2008 ekonomik krizi ve 2017 Katalan kriziyle PP'deki yolsuzluk skandalının gündeme gelmesi, sağ siyasetin yeniden uçlara taşınmasına neden olmuştur. Ekonomik kriz nedeniyle konutlarından tahliye edilen, işlerinden çıkarılan ya da iş bulamayan halk ayaklanmış, öfkelerini 1978'ten beri dönüşümlü biçimde iktidara gelerek, sistemin bizatihi kendisine dönüşmüş merkez sağ ve merkez sol siyasal geleneklere yöneltmişlerdir. Bunun seçimlere yansımaları ise C's ve Podemos gibi mevcut sisteme siyasi yelpazenin sağ ve sol köşelerinden meydan okuyan iki partinin güçlenmesine neden olmuştur. 2017'de Katalonya bölgesel meclisinin bağımsızlık referandumu yapma kararı, ülkede bölgesel siyasetin de aşırılığı olarak görülebilir. Bölgesel siyasetin uçlara taşınması ulusal siyasette yeniden bir merkezileşme sürecini başlatmıştır. PP ve PSOE partileri ortak bir tavırla İspanya'nın bölünmez bütünlüğü şemsiyesi altında yeniden buluşmuşlar, bu süreçte net tavır takınamayan Podemos ise hem parti içi siyasette hem de ulusal siyasette güç kaybetmiştir. Bu krizden yaklaşık 7 ay sonra sonuçlanan PP'ye dönük yolsuzluk davası, sağ siyasette yeni bir krizi başlatmıştır. Nitekim 2019 seçimlerinde

merkez solda PSOE'nin bir toparlanma sürecine girdiğini, buna karşılık sağ siyasetin merkezden kaçışını görmek mümkündür. Ancak vurgulamak gerekir ki; yolsuzluk skandalı tek başına büyük bir dönüşümü başlatmamış, ekonomik krizin ve Katalan krizinin ardından bir katalizör görevi görmüştür (Andrés, 2022).

Avrupa ve Amerika kıtalarındaki birçok ülke örneğinde olduğu gibi İspanya'da da sağın aşırılışmasında 2008 krizi çıkış noktasını oluşturmuştur. 20. yüzyılın son çeyreğinde küreselleşme övgüsüyle yaşanan demografik değişimler, ulusların kendilerine yetemez hale geldiğinde birer büyük krize dönüşmüştür. Bu gibi durumlarda Vox benzeri partiler milli kimlikler üzerinden ötekiler yaratarak, ulusun kaynaklarını gerçek yurttaş olarak gördükleri kişi ve gruplara pay etme argümanı üzerinden güç kazanmaktadır. Bu uğurda da yaratılan ilk öteki göçmenler olmaktadır. Göçmen karışıklığı ile güç kazanan siyaset, milliyetçi öğeleri, dinsel bazı diğer öğelerle de buluşturarak yurttaşlığa etnodinsel bir çerçeve çizmektedir. Başlattığı bir isyanla da bu çerçeveyi hegemonik kılma gayretine girişmektedir. Dünyadaki diğer örnekleri gibi Vox Partisi'nin de hem ulusal hem de küresel sisteme karşı isyan havası oluşturmaya, 2008'den beri ülkede var olan huzursuz kitleleri kendisine yöneltebilmesini sağlayabilmiştir (Hernández & Fernández, 2019). Franco sonrası dönemde demokratikleşme süreçlerini başlatan İspanya'nın sağ siyasetinin, 21. yüzyılın ilk çeyreğinin sonuna gelinirken çağdaşlarına paralel olarak ultra milliyetçi, toplumsal cinsiyet eşitliğini yok sayan, İslamofobik, bir parti tarafından aşırılığa doğru çekildiği görülmektedir. Bu sürecin İspanya'nın iç meselelerinin bir sonucu olduğu kadar uluslararası konjonktürün bir sonucu olduğu da açıktır.

Kaynakça

- Adaş, S. (2019) Transition to Democracy in Spain. *Iğdır Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 4, 1-16.
- Alonso, S. & Field, B. (2021) Spain: The Development and Decline of the Popular Party. T. Bale & C. R. Kaltwasser (der.) *Riding the Populist Wave: Europe's Mainstream Right in Crisis* (216-246). Cambridge: Cambridge University Press.
- Andrade, J. (2013) El PCE y el PSOE en (la) Transición. *Intelectuales, Militantes y Medios de Comunicación Ante la Evolución Ideológica de la Izquierda*. Ayer 89, 167-196.
- Andrés, R. (2022) Historical Sociology and Secularisation: The Political Use of 'Culturalised Religion' by the Radical Right in Spain. *Journal of Historical Sociology* 35(2), 250–263.
- Black, J. (2020) *Kısa İspanya Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Burnett, V. (2008) Spain Unveils €11 Billion Economic Stimulus Package. *New York Times*, 27 Kasım. <https://www.nytimes.com/2008/11/27/business/worldbusiness/27iht-peseta.4.18215053.html> (Erişim Tarihi: 03.04.2025).
- Cadanaser (2018) El testigo Rajoy no fue “verosímil” al negar la caja b. https://cadenaser.com/ser/2018/05/24/tribunales/152.716.7144_369192.html (Erişim Tarihi: 03.04.2025).
- Carvajal, Á. (2019) Éxtasis patriótico de Vox en Covadonga: 'Novamosa pedir perdón por la historia ni los símbolos'. *El Mundo*, 12 Nisan. <https://www.elmundo.es/espana/2019/04/12/5cb0b30921efa00e068b45e5.html> (Erişim Tarihi: 03.04.2025).

- Casanova, J. (1983) Modernization and Democratization: Reflections on Spain's Transition to Democracy. *Social Research* 50(4), 929–973 (Erişim Tarihi: 03.04.2025).
- Conversi, D. (2000) *The Basques, the Catalans and Spain: Alternative Routes to Nationalist Mobilisation*. Londra: Hurst & Company.
- Countryeconomy (2025a) Spain Government Budget Deficit. <https://countryeconomy.com/deficit/spain> (Erişim Tarihi: 01.04.2025)
- Countryeconomy (2025b) Spain Autonomous Communities Comparison: Madrid vs Catalonia. <https://countryeconomy.com/countries/spain-autonomous-communities/compare/madrid/catalonia> (Erişim Tarihi: 04.04.2025).
- Donofrio, A. (2013) El Final del Eurocomunismo y el Partido Comunista de España (PCE). *Studia Histórica-Historia Contemporánea* 31, 167-191.
- Duverger, M. (1974) *Siyasi Partiler*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- El País (2017) Rajoy activa el 155 con apoyo del PSOE y accede a reformar la Constitución. https://elpais.com/politica/2017/10/11/actualidad/150.770.5563_381296.html (Erişim Tarihi: 24.03.2025).
- El Periodico (2017) Resultados del Referéndum en Catalunya: con Datos por Municipios, Comarcas y Provincias. <https://www.elperiodico.com/es/politica/20171006/resultados-referendum-cataluna-2017.631.9340> (Erişim Tarihi: 04.04.2025).
- Hernández C. M. & Fernández G. M. (2019) Partidos emergentes de la ultraderecha: ¿fake news, fake outsiders? Vox y la web Caso Aislado en las elecciones andaluzas de 2018. *Teknokultura* 16(1), 33–53.
- Heywood, P. (1995) *The Government and Politics of Spain*. Londra: Palgrave Macmillan.
- Huntington, S. (1993) *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press.
- INE (2025) Main Series de Población desde 1998. <https://www.ine.es/jaxi/Tabla.htm?path=/t20/e245/p08/l0/&file=02002.px> (Erişim Tarihi: 01.04.2025).
- Kaya, A. R. (2019) *İspanya: Faşizmden Demokrasiye*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Leyes Fundamentales (1938) Núm. 470, 3 de febrero de 1938. <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1938-1561> (Erişim Tarihi: 05.03.2025).
- Leyes Fundamentales (1942) Núm. 200, 19 de julio de 1942. <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1942-6528> (Erişim Tarihi: 05.03.2025)
- Leyes Fundamentales (1945a) Núm. 78, 19 de Marzo de 1945. <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-19452915&p=19450319&tn=2> (Erişim Tarihi: 05.03.2025)
- Leyes Fundamentales (1945b) Núm. 297, 24 de octubre de 1945. <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1945-915&p=19450319&tn=2> (Erişim Tarihi: 05.03.2025)
- Leyes Fundamentales (1947) Núm. 208, 27 de julio de 1947. <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1947-7395> (Erişim Tarihi: 05.03.2025)
- Leyes Fundamentales (1958) Núm. 12, 14 de enero de 1958. <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1958-733> (Erişim Tarihi: 05.03.2025)
- Leyes Fundamentales (1967) Núm. 297, 24 de octubre de 1945. <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1945-915&p=19450319&tn=2> (Erişim Tarihi: 05.03.2025)
- Magone, J. M. (2006) *Contemporary Spanish Politics*. Londra: Routledge.
- Maravall, J. M. (1979) Political Cleavages in Spain and the 1979 General Election. *Government and Opposition* 14(3), 299–317.

- Özdemir, C. O. (2021) *21. Yüzyıl Toplumsal Hareket Partilerinin Yükselişi ve Krizi: Bolivya'da Sosyalizme Doğru Hareket (MAS) ve İspanya'da Podemos (Yapabiliriz) Örnekleri* [yayınlanmamış doktora tezi]. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Pettinger, T. (2015) Spanish Economic Crisis Summary. <https://www.economicshelp.org/blog/5525/economics/spanish-economic-crisis-summary/> (Erişim Tarihi: 03.04.2025).
- Politico, (2018) Spain's Ruling Party Rocked by Major Corruption Case. <https://www.politico.eu/article/spain-pp-ruling-party-rocked-by-major-corruption-case-mariano-rajoy/>
- Preston, P. (1987) *The Triumph of Democracy in Spain*. Routledge.
- Royo, S. (2020) *Why Banks Fail*. Londra: Palgrave Macmillan.
- Sartori, G. (2014) *Demokrasi Teorisi Geri Dönüş*. Sentez Yayıncılık: Bursa.
- Serçe, U. (2021) Demokrasiye Geçiş Sürecinde İspanya Solu. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23(42), 117-168.
- Soro, J. M. (2019) Public Opinion and Political Culture in a Post-Fascist Dictatorship (1957-1977). M. A. R. Carnier (der.), *From Franco to Freedom: The Roots of the Transition to Democracy in Spain, 1962-1982* (101-136). Liverpool: Liverpool University Press.
- Statista (2025a) Spain: Unemployment Rate From 2004 to 2023. <https://www.statista.com/statistics/263706/unemployment-rate-in-spain/> (Erişim Tarihi: 04.04.2025).
- Statista (2025b) Gross Domestic Product (GDP) Per Capita in Catalonia and in Spain as a Whole Between 2004 and 2022. <https://www.statista.com/statistics/327120/gdp-per-capita-in-catalonia-spain-and-eurozone/> (Erişim Tarihi: 04.04.2025).
- Tan, G. Ö. (2025) Çok Uzak, Fazla Yakın: Otoriter Siyasetin Kadınlarla Yakınlaşması. *Feminist Tahayyül* 6(1), 39-71.
- Trading Economics (2025) Spain Youth Unemployment Rate. <https://tradingeconomics.com/spain/youth-unemployment-rate> (Erişim Tarihi: 04.04.2025).
- Zugasti, R. (2007) La Prensa Española Ante la Designación de Adolfo Suárez como Presidente del Gobierno en Julio de 1976. *Doxa Comunicación* 5, 59-76.

The Transformation of Right-Wing Politics in Spain: From Franco to the Center, From the Center to Vox

Celal Oral ÖZDEMİR*

Spain's democratization process differs significantly from the general history of democratization in Europe. While dictatorships and fascist regimes were losing power across Europe after the Second World War, the Spanish Civil War (1936-1939) was the main factor delaying the country's transition to a democratic regime. The regime was established by General Francisco Franco, the victorious commander of the Civil War, and named after him, continued as a dictatorship until the 1977 elections. Franco's fascist rule, built on the axis of Spanish nationalism and Catholicism, has been a factor suppressing the political pluralism of the country. However, Spain, which democratized late compared to other states in Europe, rapidly integrated into Western politics in the post-Franco period. With the integration of a democratic constitution in 1978, it joined NATO in 1982 and the European Community (EC) in 1986. At the beginning of the new century, it became one of the fastest growing economies in Europe.

After the end of the Franco regime, a center-oriented political structure closed to extremism was established in the country's politics. This structure played an important role both in the European integration process and in periods of economic growth. In the post-1978 period, when the constitutional monarchy was restored, center-right and center-left parties became the decisive actors on the political scene. In this period, the PSOE (Spanish Socialist Workers' Party) represented the center-left politics, while various parties and alliances were effective on the right until 1989 and the PP (People's Party) after 1989. The center-right politics, which played a founding role in the democratization process (1977-1982), has not achieved significant success in the years following the construction of democratic politics due to the bad legacy of the Franco regime. PSOE was the first party in all four elections between 1982 and 1996. However, after 1996, right and left politics became more balanced, and the two major parties implemented successive policies and built a growing Spain until 2008.

Three major crises in Spanish politics have led to the rise of far-right and far-left parties. The first of these crises was the worldwide financial crisis of 2007-2008. Starting in 2008, the crisis

* Asst. Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım University, coralozdemir1@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4287-1061.

triggered a major recession in Spain, showing that the economic growth of the 1990s and early 2000s was not based on a solid foundation. The crisis led to a collapse not only of the economy but of the entire (socio-)economic system in Spain. The crisis led to the emergence of a major social movement in the country. People calling themselves the *Indignados* (Furies) occupied city squares. In both regional and general elections held in 2011 following the uprising, the PSOE became the second party. The PP became the ruling party. However, as the effects of the crisis have not faded, the reactions have been directed not against the parties but against the system. Anger against the system that keeps politics at the center has strengthened the anti-systemic far-right and far-left movements in the political spectrum and weakened the center parties. This paved the way for the rise of the populist left and the far right in the country.

The second major crisis is the Catalan crisis. The weakening of the center politics in Spain opened an important political space for political groups with separatist demands. Catalan independence supporters, who constitute the majority in the regional parliament, have exploited the weakness of the political center. In 2017, Catalan independence supporters decided to hold an independence referendum in the regional assembly of Catalonia. On October 1, 2017, an independence referendum was held, which the Spanish government defined as illegal. With this referendum, the crisis reached its highest level. Catalan nationalism on the one hand and Spanish nationalism on the other has risen in the country. The threat of the division of the country also served to re-centralize politics. During this period, decentralized parties had a lower level of support than in the 2015 and 2016 elections. The C's (Ciudadanos) and Podemos led to the transformation of the two parties with their vote share.

The third crisis is not a crisis of Spanish politics in general, but of right-wing politics. In 2018, the corruption trial (*the Gürtel Trial*), in which former senior PP officials were put on trial, was concluded. PP officials were punished for corruption. The PP's corruption crisis caused a new split on the right, whereas the center politics started to strengthen after the Catalan crisis. In the April 2019 elections, the PP clearly lost votes. In contrast, the C's received close to the same number of votes as in the previous elections. The vote share of the far-right Vox exceeded 10%. Following the failure to form a government, elections were renewed in November 2019. While C's lost votes in the repeated elections, Vox received around 15% of the vote and became the third most popular party in the country in the 2023 elections. In terms of right-wing politics, right-wing politics, which moved to the center after Franco, shifted to the extremes through parties such as C's and Vox in the process that started with the 2008 crisis, deepened with the Catalan crisis and continued with the PP's corruption crisis. However, the fact that center-right parties have maintained their decisive role in the system stands out as an important issue worth examining in Spanish politics.

The aim of this study is to analyze how right-wing politics, which was built on Catholic Spanish nationalism during the Franco era, transformed into a liberal right-wing identity on the basis of Spanish citizenship during the democratization process. It also aims to discuss the rise of anti-immigrant and Islamophobic Spanish nationalism, which gained strength with the effects

of the 2008 economic crisis and the Catalan crisis in 2017, in a national, regional and global context. However, while examining the rise of the far right, it offers an analysis to understand the development of Vox and how the center-right party PP has maintained its central role in the system.